

Nevinskaitė, L. „O kodėl Jūs mane pertraukinėjate?“ Persidengimų bei pertraukimų kaita pokalbių laidose 1960–2011 metais. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 265–291, www.taikomojikalbotyra.lt

„O kodėl Jūs mane pertraukinėjate?“ Persidengimų bei pertraukimų kaita pokalbių laidose 1960–2011 metais

Laima Nevinskaitė

Lietuvių kalbos institutas

laima@sociolingvistika.lt

Anotacija

Straipsnyje nagrinėjami kalbėjimo vienu metu atvejai (persidengimai ir pertraukimai) pokalbių laidose Lietuvos radijuje ir televizijoje 1960–2011 m. Persidengimai ir pertraukimai yra vienas iš žiniasklaidos bruožų, galintis atskleisti konversacionalizacijos žiniasklaidoje tendenciją. Straipsnyje apžvelgiamos persidengimo ir pertraukimo sampratos ir funkcijos, persidengimų ir pertraukimų radijuje ir televizijoje tyrimai. Empirinėje straipsnio dalyje, remiantis sakytinės žiniasklaidos tekstyne (1960–2011 m.) duomenimis, lyginama persidengimų ir pertraukimų kaita trimis laikotarpiais (sovietiniu, pereinamuoju, dabartiniu): pristatoma kiekybinė persidengimų ir pertraukimų kiekio analizė, kokybinės analizės principais analizuojamos jų funkcijos bei pertraukimų metadiskursas (atsiprašymai ir kt.).

Reikšminiai žodžiai: persidengimai, pertraukimai, konversacionalizacija, pokalbių laidos, radijas, televizija.

1. Įvadas

Viena iš žiniasklaidos diskurso tyrimo krypčių yra konversacionalizacija – žiniasklaidos diskurso neformalėjimas, pasireiškiantis kaip „viešojo diskurso modeliavimas pagal kasdieninio pokalbio pavyzdį, „pokalbį“ bendrąja prasme“¹ (Fairclough 1994: 236). Šiame straipsnyje analizuojamas vienas iš žiniasklaidos diskurso bruožų, taip pat galintis atskleisti konversacionalizacijos tendenciją – kalbėjimo vienu metu atvejai, t. y. kalbos persidengimai ir pertraukimai. Analizuojama kalbėjimo vienu metu atvejų skaičiaus bei funkcijų kaita 1960–2011 metais, siekiant atskleisti jų ypatumus ir nustatyti, kokius viešojo diskurso pokyčius rodo persidengimų ir pertraukimų ypatumai žiniasklaidoje.

¹Vertimas autorės. Originali citata: „(...) modelling of public discourse on ordinary conversation, ‘conversational’ practices in a broad sense“.

Nevinskaitė, L. „O kodėl Jūs mane pertraukinėjate?“ Persidengimų bei pertraukimų kaita pokalbių laidose 1960–2011 metais. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 265–291, www.taikomojikalbotyra.lt

Straipsnio objektas yra persidengimai ir pertraukimai pokalbių laidose. Pokalbių laidos jau seniai tapusios vienu iš svarbiausių radijo ir televizijos žanrų – jos yra pigios, populiarios ir yra įprasta Europos šalių televizijos programų dalis (Livingstone, Lunt 2001). Pokalbių laidos yra dialoginis žanras, todėl jos yra ypač tinkamas objektas persidengimų ir pertraukimų tyrimui. Be to, pokalbių laidos laikomos tuo žanru, kuris ypač rodo žiniasklaidos kaitą, susijusią su kultūriniais pokyčiais, santykiu tarp viešo ir privataus kaita bei kitais visuomenės raidos aspektais (Patrona 2006b). Lietuvoje jos taip pat užima didžiąją pagrindinių televizijos kanalų žiūrimesnio laiko dalį; radijuje, ypač komercinėse radijo stotyse, pokalbis užpildo didelę dalį nuo muzikos liekančio eterio laiko.

Straipsnio duomenų šaltinis yra sakytinės žiniasklaidos tekstynas (1960–2011 m.). Straipsnyje kiekybiškai analizuojama persidengimų ir pertraukimų skaičiaus kaita; kokybinė analizė taikoma analizuojant jų funkcijas skirtingo laikotarpio laidose. Kokybinė analizė yra paremta pokalbio analizės sąvokomis, tačiau jos naudojamos ne pokalbio analizei kaip tokiai, bet kaip įrankis siekiant atskleisti platesnio masto pokyčius. Toliau bus apžvelgtos persidengimų ir pertraukimų sąvokos bei funkcijos ir persidengimų bei pertraukimų žiniasklaidoje tyrimai.

2. Persidengimo ir pertraukimo samprata ir funkcijos, persidengimai ir pertraukimai žiniasklaidoje

Nors iš pirmo žvilgsnio kai kurie pokalbiai, ypač kalbantys keliems žmonėms, gali atrodyti labai netvarkingi ar net chaotiški, analizuojant juos atidžiau, išryškėja kai kurie dėsningumai ir taisyklės. Juos apibrėžia kalbėtojų pasikeitimo sistema, kurios pagrindiniu aprašymu laikomas Sackso, Schegloffo ir Jefferson (1974) darbas. Pasak jų, kalbėtojų pasikeitimas pokalbio metu yra organizuotas taip, kad būtų kiek įmanoma mažiau tarpų, kai nekalba niekas, bei kiek įmanoma mažiau persidengimų, kai kalba daugiau negu vienas žmogus. Be abejo, ši taisyklė turi gausybę išimčių, tačiau vis tiek išlieka siekiamybe ir dominuojančia situacija (Schegloff 2006; Sidnell 2010: 37).

Vykstant pokalbiui, kiekvieno pasakymo pabaigoje kalbėtojai gali (bet neprivalo) pasikeisti vaidmenimis. Pokalbio analizės tyrėjai teigia, kad kalbėtojai paprastai nelaukia, kol kitas kalbėtojas baigs savo pasakymą. Užuo laukę, jie seka pokalbio eigą, numato galimą pasakymo pabaigą ir atitinkamai planuoja įsiterpti į pokalbį. Kadangi tas, kuris perėjimo tarp pasakymų vietoje pradeda kalbėti pirmas, gauna žodį, tai skatina norintį pasisakyti kalbėtoją pradėti anksčiausioje galimo perėjimo vietoje. Tai sudaro sąlygas sistemingai galimybei, kad kalbėtojų pasisakymai persidengs,

Nevinskaitė, L. „O kodėl Jūs mane pertraukinėjate?“ Persidengimų bei pertraukimų kaita pokalbių laidose 1960–2011 metais. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 265–291, www.taikomojikalbotyra.lt

t. y. vienu metu kalbės daugiau negu vienas kalbėtojas. Tačiau persidengimai natūralioje kalbėtojų pasikeitimo (pasakymo ar jo atskiro sudėtinio vieneto pabaigoje) vietoje nelaikomi nemandagumu (Sidnell 2010).

Pertraukimo sąvoka yra sudėtingesnė. Kasdieninėje kalboje „pertraukti“ reiškia „pradėti kalbėti viduryje kito žmogaus kalbos; neleisti kitam pabaigti“ (Hutchby 1992: 345), tačiau kaip analitinė kategorija pertraukimo sąvoka yra probleminė (Schegloff 2000: 3). Literatūroje ryškėja dvi pertraukimų sampratos: formalioji (pokalbio sekos) samprata ir moralinė (pokalbio dalyvių požiūriu) samprata.

Pagal pirmąją sampratą remiamasi pokalbio sekos analize, sintaksiniais požymiais, t. y. iš pačios pokalbio analizės nustatoma, ar įvyko pertraukimas, ar tik persidengimas. Čia dažnai pasitelkiamas formalusis kriterijus, nurodomas Zimmerman ir West (1975), pagal kurį persidengimai yra tokie kalbėjimo vienu metu atvejai, kai kitas kalbėtojas pradeda kalbėti galimoje perėjimo vietoje arba labai arti jos (pvz., pasakymo paskutinio žodžio ribose), o pertraukimai – kai antrasis kalbėtojas pradeda kalbėti anksčiau, negu paskutinis leksinis pirmojo kalbėtojo pasakymo vieneto dėmuo, taigi jam nesant „šalia“ galimos perėjimo vietos (Zimmerman, West 1975: 114, taip pat Schegloff 1987: 214). Taigi pagal šį požiūrį persidengimas yra klaida, o pertraukimas – žodžio perėmimo taisyklių pažeidimas (Murray 1985: 32; Coates 1994).

Pagal antrąją sampratą žvelgiama iš pokalbio dalyvių perspektyvos ir pertraukimas apibrėžiamas kaip moralinė kategorija, vieno kalbėtojo „pabaigimo teisės“ pažeidimas: tokiu atveju kalbėjimas vienu metu nėra būtinas ir pakankamas, kad kalboje būtų užfiksuotas pertraukimas. Ar pažeidžiama ši teisė, priklauso nuo to, kaip kalbėtojai vertina kalbančio ir įsiterpiančio kalbėtojo intencijas, kiek laiko kalbėtojas kalba, kiek kartų jis jau galėjo pasisakyti per šį pokalbį, kiek argumentų jis pasakė pasakymo metu, taip pat kai kurių kalbėtojų ypatingų teisių kalbėti tam tikra tema. Šiuo požiūriu nėra kokių nors absoliučių sintaksinių arba akustinių kriterijų, pagal kuriuos būtų galima atpažinti pertraukimą – tiek pokalbio dalyviams, tiek analizuojantiems jį iš šalies (Murray 1985). Taigi, atskiriant formaliąją ir moralinę sampratas, persidengimas yra aprašomoji kategorija (objektyviai girdėti, kad pasakymai persidengia), pertraukimas – interpretacinė (pokalbio dalyviai gali pasinaudoti ja aiškindamiesi savo teises ir pareigas konkrečiose situacijose) (Bennet 1981: 176).

Nevinskaitė, L. „O kodėl Jūs mane pertraukinėjate?“ Persidengimų bei pertraukimų kaita pokalbių laidose 1960–2011 metais. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 265–291, www.taikomojikalbotyra.lt

Pasakymai, kurie nėra pertraukiantys pokalbio sekos analizės požiūriu, gali būti traktuojami kaip pertraukiantys moraliniu požiūriu, nes pirmojo kalbėtojo reakcija gali kito kalbėtojo veiksmą paversti pertraukimu, ir atvirkščiai (Hutchby 1992; Schegloff 2006). Tai svarbu, nes reiškia, kad analizuojant persidengimus negalima remtis spėjimu ir interpretacija, bet reikia atidžiai atsižvelgti į interakcijos kontekstą, kuriame vyksta tiriamas reiškinys, ir kalbėtojų reakcijas. Šios reakcijos gali būti tiek verbalinės, tiek para- ir neverbalinės (prozodija, gestai). Kitaip sakant, pertraukimo analizė turi apimti ne tik persidengimo ar pertraukimo vietas, bet ir nusiskundimo dėl jo analizę (Schegloff 2006: 301). Taip pat ir pertraukėjas gali lingvistiškai pažymėti pertraukimą tiesiogiai ar netiesiogiai atsiprašydamas, taip sušvelnindamas galios santykį. Atsiprašymu atkreipdamas dėmesį į neigiamą pertraukimo statusą, kalbėtojas pripažįsta, kad pirmasis kalbėtojas vis dar turi teisę į žodį. Tai veikia kaip neigiamas mandagumas, sumažinant grėsmę pertraukto kalbėtojo įvaizdžiui (Goldberg 1990).

Dalis pertraukimų yra „neproblemniai“ – jie yra trumpi, jų nereikia kaip nors valdyti ir į juos reaguoti. Tokių persidengimų atveju pokalbio dalyviai nekonkuruoja dėl žodžio ir net nėra alternatyvūs pretendentai į žodį. Tai gali būti (Schegloff 2000: 5–6):

- (1) baigimo (*terminal*) persidengimas, kai antrasis kalbėtojas numato pasakymo pabaigą ir pradeda kalbėti pirmajam kalbėtojui dar bebaigiant pasakymą;
- (2) pokalbio palaikymo ženklai (*back channel*, taip pat *minimal responses*, *reactive tokens*, *continuers*) – specialūs pasakymai, nelaikomi savarankiškais pasakymais, susiję su aktyviu klausymusi: „mmm“, „taip“ ir pan.;
- (3) sąlyginis žodžio suteikimas (*conditional access to the turn*), kai pirmas kalbėtojas leidžia įsiterpti kitam, kad šis pratęstų tai, ką norėjo pasakyti pirmasis; pvz., pirmas kalbėtojas uždelsia ieškodamas tinkamo žodžio;
- (4) bendras pasakymas, kai kažkas yra sakoma vienu metu, o ne iš eilės vienam paskui kitą, pvz., juokas, bendri pasisveikinimai ir pan.

Kitas atvejis – tokie persidengimai, kuriais yra perimamas žodis arba norima jį perimti. Galima sakyti, kad šių persidengimų funkcijos sutampa su pertraukimų funkcijomis, nes (sėkmingais) pertraukimais visada perimamas žodis, pirmajam kalbėtojui neleidžiama pabaigti. Taigi jų funkcijos paaiškina, kodėl perimamas žodis arba norima jį perimti. Čia yra daroma skirtis tarp pertraukimų, įvykusių dėl momentinių interakcijos teisių ir pareigų (t. y. kas reikalinga, atsižvelgiant į situaciją) ir pertraukimų, kurie atrodo atliekami norint patenkinti asmeninius arba interakcinius norus ar

Nevinskaitė, L. „O kodėl Jūs mane pertraukinėjate?“ Persidengimų bei pertraukimų kaita pokalbių laidoje 1960–2011 metais. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 265–291, www.taikomojikalbotyra.lt

poreikius (Goldberg 1990: 885). Pastaruosius toliau galima skirstyti pagal orientaciją į santykių palaikymą arba į galią. Taigi išskiriamos tokios pertraukimų funkcijos:

- (1) santykių atžvilgiu neutralūs pertraukimai, įvykstantys reaguojant į tiesioginius situacijos poreikius ar į išorines pokalbio sąlygas, pvz., pakartojamas ankstesnis pertrauktas pasakymas, neišgirdus prašoma pakartoti, suteikiamas žodis paskambinusiam klausytojui ir pan. (Goldberg 1990; James, Clarke 1993);
- (2) į santykius orientuoti pertraukimai, kai pertraukimas nekenkia pirmojo kalbėtojo įvaizdžiui (*face*), nes yra siekiama tų pačių, kaip ir pirmasis kalbėtojas, tikslų, nėra pakeičiama pokalbio tema. Kitaip juos dar galima vadinti bendradarbiavimo pertraukimais, jie dažnai yra paskatinti didelio pertraukėjo susidomėjimo ir įsitraukimo į pokalbį (James, Clarke 1993). Pavyzdžiui, papildoma, tęsiama, plėtojama mintis, atspėjama ir vietoj pirmojo kalbėtojo pasakoma sakinio pabaiga ir pan.;
- (3) į galią orientuoti pertraukimai, kuriais siekiama perimti pokalbio temos ir (arba) proceso kontrolę, tai daroma įsiterpiant su klausimu arba teiginiu. Čia taip pat galima priskirti konkurencinius pertraukimus, kai yra liekama ties ta pačia tema, tačiau kenkiama kalbėtojo įvaizdžiui, pvz., prieštaraujant jo pasakytoms mintims (Goldberg 1990 juos laiko tarpiniais tarp į santykį ir į galią orientuotų pertraukimų);
- (4) erzinimai ir trumpi pajuokavimai (pokštai, šmaikščios pastabos). Tai trumpi įsiterpimai į pirmojo kalbėtojo pasakymą, kurių sėkmė priklauso nuo tinkamo laiko – jei prieš juos būtų pasakoma įžanga, atsiprašoma, jie nebūtų sėkmingi. Jie gali tiek būti tiek bendradarbiaujantys, tiek keliantys grėsmę kalbėtojo įvaizdžiui (Goldberg 1990).

Analizuojant persidengimus ir pertraukimus žiniasklaidoje, reikia atsižvelgti į žiniasklaidos diskurso ypatumus. Žiniasklaidos diskursas yra formalesnis negu kasdieninis pokalbis. Sakytinės žiniasklaidos pokalbis turi būti geriau organizuotas vien jau dėl to, kad būtų suprantamas žiūrovui, ypač radijo klausytojui. Be to, čia veikia formalios su tam tikrais žanrais susietos taisyklės. Nuo konkretaus laidos formato priklauso, kaip vyksta žodžio perėmimas, o tai daro įtaką persidengimams ir pertraukimams – jei laidoje patys dalyviai turi perimti žodį iš kitų dalyvių, o ne gauna jį iš vedėjo, žodžio perėmimas dažnai įvyksta su persidengimu arba pertraukiant kitą dalyvį (plg. Patrona 2006a). Kai kuriuose žanruose pertraukimai netgi gali būti sąmoningai skatinami,

Nevinskaitė, L. „O kodėl Jūs mane pertraukinėjate?“ Persidengimų bei pertraukimų kaita pokalbių laidose 1960–2011 metais. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 265–291, www.taikomojikalbotyra.lt

pavyzdžiui, bulvariniuose pokalbių šou² pertraukimai padeda pasiekti programos tikslą – parodyti konfrontaciją, konfliktą tarp dalyvių. Ten žymėtu tampa kalbėjimas po vieną, o ne persidengimai (Gregori-Signes 2000).

Dar vienas žiniasklaidos diskurso bruožas, skiriantis jį nuo neformalių kasdieninių pokalbių, yra tai, kad žiniasklaidoje kalbėtojai turi jiems priskirtus vaidmenis su nevienodomis interakcinėmis teisėmis ir pareigomis. Pagal nerašytą susitarimą, daugiausia komunikacinių teisių turi laidos vedėjas (Patrona 2006a), jam taip pat priskiriamas vaidmuo (pareiga) moderuoti pokalbį ir paskirstyti pokalbio laiką tarp dalyvių (Patrona 2006b). Pertraukimai atsiranda kaip tiesioginė šių teisių ir pareigų pasekmė ir jų įgyvendinimo priemonė (James, Clarke 1993; Patrona 2006a; Hutchby 1992). Empiriniai tyrimai patvirtina, kad žurnalistai ar laidų vedėjai iš tiesų pertraukia dažniau, negu kiti pokalbio dalyviai (pvz., Hutchby 1992; Voltmer, Brants 2011). Tačiau formalią vedėjo galią gali atsverti kalbėtojo autoritetas, pvz., politiniuose interviu žurnalistas rečiau pertraukė didesnę autoritetą turinčius politikus (Voltmer, Brants 2011).

Kartu egzistuoja nuostata, kad pokalbio laikas turėtų būti lygiai paskirstomas tarp pokalbio dalyvių, ir kad dalyviai turėtų gerbti kitų laidos dalyvių dalyvavimo pokalbyje teises (Patrona 2006a). Tai lemia, kad, kaip ir kasdieniniuose pokalbiuose, radijo ir televizijos laidose pertraukimai gali būti atliekami kartu su metakalbinėmis pertraukimą „sušvelninančiomis“ priemonėmis (*mitigation devices*) – vėlgį, jų naudojimas priklauso nuo laidos pobūdžio. Informacinėse, formalesnėse laidose jų naudojama daugiau (siekiama išlaikyti kitų kalbėtojų įvaizdį), debatuose – mažiau; čia konkurencija dėl žodžio spaudžia ekspertus kovoti dėl žodžio ir kreipti mažiau dėmesio į kitų dalyvių įvaizdžio išsaugojimą (Patrona 2006a).

Taigi, nepaisant formalesnio žiniasklaidos diskurso pobūdžio, žiniasklaidoje, net ir formaliuose žanruose, nėra visiškai išlaikoma „vieno kalbėtojo vienu metu“ taisyklė³. Atlikti persidengimų ir pertraukimų televizijoje tyrimai patvirtina, kad persidengimai ir pertraukimai žiniasklaidoje yra gana įprasti įvairiuose žanruose: pvz., politiniuose interviu 40–70 proc. žurnalistų pasakymų buvo pertraukimo rezultatas (Voltmer, Brants 2011; Bull, Mayer 1988). Pertraukimų taip pat gausu

² Lietuvos televizijose nėra grynų šio žanro pavyzdžių. Žinomos šį žanrą reprezentuojančios užsienio televizijų laidos yra „Jerry Springer šou“, Lietuvoje rodomi rusiški „Langai“ (ved. Dmitrijus Nagijjevas).

³ Sakytinės žiniasklaidos tekstyno duomenys rodo, kad iš dabartinio laikotarpio laidų, įtraukiant visus tekstyno reprezentuojamus žanrus, visiškai nebuvo persidengimų tik skaitomose žiniuose ir transliacijoje iš Justino Marcinkevičiaus laidotuvių.

Nevinskaitė, L. „O kodėl Jūs mane pertraukinėjate?“ Persidengimų bei pertraukimų kaita pokalbių laidose 1960–2011 metais. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 265–291, www.taikomojikalbotyra.lt

pokalbių laidose (Holderman 2003), radijo pokalbių šou (Hutchby 1992; Shields-Brodber 1992), televizijos debatuose (Patrona 2006b), prezidentų spaudos konferencijose (Ekström 2009) ir t. t.

Kalbant apie persidengimų ir pertraukimų funkcijas žiniasklaidos diskurse, dauguma pertraukimų žiniasklaidoje tyrimų akcentuoja pertraukimų orientaciją į galią: juos naudoja norėdami gauti žodį ekspertai (Patrona 2006a), vedėjai juos naudoja valdydami pokalbį, reguliuodami pokalbio temą (Hutchby 1992), politiniuose interviu tiek žurnalistai, tiek jų klausinėjami politikai pertraukia norėdami išreikšti nesutikimą, pakeisti pokalbio temą (Bull, Mayer 1988). Pertraukimai naudojami ir neutralioms ar bendradarbiavimo priežastims: papildyti informaciją, performuluoti klausimą (Bull, Mayer 1988), tačiau tokie pertraukimai analizuojami gerokai rečiau.

Toks dėmesys į galią orientuotiems pertraukimams turbūt nėra atsitiktinis, nes atspindi ir pačios žurnalistikos tendencijas. Tiek visuomeniniuose Europos transliuotojuose, tiek JAV komercinėse televizijose iš žurnalistų tradiciškai būdavo tikimasi neutralumo ir objektyvumo (Coe et al. 2008; Patrona 2006b), tačiau, pvz., Patrona (2006b), tyrusi graikų televizijos pokalbių laidas nustatė, kad žurnalistai toli gražu nesilaikė tos tradicijos. JAV pastebina naujienų šališkumo (*partisanship*) tendencija (Coe et al. 2008), Clayman et al. (2006) nustatė, kad didėjo žurnalistų priešiškus klausinėjant žurnalistus. Patrona (2006b: 11) teigia, kad žurnalistinis ne-neutralumas yra konversacionalizacijos atspindys ir išraiška, nes su ne-neutralumu siejamas pokalbio valdymo priemonės – atvirus priešiškus klausimus, neigiamus atsakymus implikuojančius prašymus patikslinti informaciją, retorinius klausimus, suponuojančius politiko įvaizdį neigiamai veikiančius atsakymus, ir teiginius, kvestionuojančius ankstesnę pašnekovo poziciją – lydi ir pertraukimai.

Persidengimus ir ypač pertraukimus žiniasklaidoje galima laikyti konversacionalizacijos išraiška. Nors O'Connell, Kowal ir Dill (2004: 189) teigia, kad konversacionalizacijos sąvoka yra nepakankamai operacionalizuota, jie patys sieja konversacionalizaciją su „konceptualiu žodiškumu“ (priešingai „rašytiškumui“) ir analizuoja ją keliais kalbos požymiais, įskaitant persidengimus ir pertraukimus (kiti bruožai yra kalbos greitis ir pasakymų ilgis, diskurso žymikliai, nesklaidumo ženklai ir kt.) (O'Connell, Kowal, Dill 2004; Kowal et al. 1997). Persidengimus ir pertraukimus galima sieti su konversacionalizacija ir kitais aspektais. Straipsnio pradžioje konversacionalizacija buvo apibrėžta kaip diskurso neformalėjimas, jo modeliavimas pagal kasdieninio pokalbio pavyzdį (Fairclough 1994). Bendriausia prasme, vienu iš formalumo bruožų laikant diskurso struktūravimą (plg. Irvine 1979), jie rodo menkesnę diskurso struktūravimą, labiau

Nevinskaitė, L. „O kodėl Jūs mane pertraukinėjate?“ Persidengimų bei pertraukimų kaita pokalbių laidose 1960–2011 metais. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 265–291, www.taikomojikalbotyra.lt

būdingą kasdieniniams pokalbiams. Pertraukimai taip pat traktuojami kaip priemonė įgyvendinti dėl konversacionalizacijos kintančius komunikacinius vaidmenis. Pasak Fairclough (1995), konversacionalizacija reiškia sąveiką, kuriai būdingas santykis asmuo-asmuo, o ne santykis tarp vaidmenų ar skirtingo statuso asmenų, būdingas labiau tradiciniam instituciniam diskursui (taip pat plg. Irvine 1979). Ji taip pat reiškia demokratiškesnę sąveiką, kurioje kontrolė yra paskirstyta tolygiau ir yra mažesnė asimetrija tarp dalyvių (Fairclough 1995). Šiuos konversacionalizacijos aspektus galima sieti su laidų vedėjų ne-neutralumu, kai vedėjai atvirai palaiko ekspertus ar yra jiems priešiški, taip pat su ekspertų žodžio perėmimo praktikomis, kai jie patys konkuruoja dėl žodžio, nelaukdami, kol jį suteiks laidos vedėjas, o toks elgesys yra įgyvendinamas ir persidengimais bei pertraukimais (plg. Patrona 2006a, 2006b).

Lietuvoje persidengimai ir pertraukimai tyrinėti labai mažai. Pavyzdžiui, persidengimai ir pertraukimai analizuoti kaip vienas iš verbalinės raiškos bruožų kasdieniniuose pokalbiuose, lyginant moterų ir vyrų kalbą (Masaitienė 2004), o persidengimų ir pertraukimų žiniasklaidoje tyrimų iki šiol nebuvo atlikta.

3. Persidengimų ir pertraukimų Lietuvos radijuje ir televizijoje kaita

Šiame straipsnyje remiamasi minėta teorine persidengimo ir pertraukimo skirtimi, persidengimą laikant aprašomąja (objektyviai girdima) kategorija, o pertraukimą – interpretacine kategorija. Tai atitinka ir turimus pokalbių laidų duomenis, pristatomus toliau, kuriuose yra sukoduoti tik girdimi atvejai. Atitinkamai naudojami ir terminai – pateikiant kiekybinius duomenis, kalbama tik apie persidengimus, o kokybinėje analizėje, atsižvelgiant į kontekstą, naudojami abu terminai. Toliau pristatomoje analizėje nėra siekiama identifikuoti absoliučių persidengimo ir pertraukimo skirtumų, bet nurodoma, ar remiamasi formaliuoju, ar moraliniu kriterijumi; tokio atskyrimo nebuvimas netrukdo analizuoti persidengimų ir pertraukimų funkcijų. Analizė taip pat apima metadiskursą, t. y. ar pertraukimai yra pastebimi, ar į juos atkreipia dėmesį kiti pokalbio dalyviai. Kadangi šiame straipsnyje nesiekama detaliai analizuoti persidengimų ir pertraukimų epizodų, bus atsižvelgiama tik į lengviausiai nustatomą verbalinį lygmenį – ar kalbėtojai verbalinėmis priemonėmis atkreipia dėmesį į pertraukimą.

Nevinskaitė, L. „O kodėl Jūs mane pertraukinėjate?“ Persidengimų bei pertraukimų kaita pokalbių laidose 1960–2011 metais. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 265–291, www.taikomojikalbotyra.lt

3.1. Duomenys

Tyrimo duomenų šaltinis yra Sakytinės lietuvių kalbos tekstynas, į kurį įtraukta medžiaga nuo 1960 iki 2010 metų (ir kelios papildomos 2011 m. laidos). Tekstynė laidos suskirstytos į tris žanrines grupes: informacinės laidos; dokumentiniai filmai, apybraižos ir žurnalai; pokalbių laidos, kurios yra pagrindinis šio straipsnio empirinės analizės objektas. Tekstynas suskirstytas į tris laikotarpius: sovietinį (1960–1987), pereinamąjį (1988–1992) ir dabartinį (1993–2011). (Daugiau apie šio tekstyno sudarymo principus žr. Nevinskaitė 2013).

Pokalbių laidoms tekstynė priskirtos laidos, kuriose didžiąją laiko dalį vyksta pokalbis tarp laidos vedėjo ir vieno ar daugiau laidos svečių, paprastai uždaroje erdvėje. Atsižvelgiant į itin mažą sovietinio laikotarpio pokalbių laidų skaičių tekstynė (sąlygotą ne tik sunkumų rasti to laikotarpio pokalbių laidų įrašų, bet ir apskritai nedidelio tokių laidų skaičiaus sovietiniu laikotarpiu), iš šio laikotarpio laidų šiam žanrui taip pat priskirti įrašai, kurie neatitiktų dabartinių pokalbių laidų formato, bet archyvuose buvo apibūdinti pokalbio etikete ir juose vyksta dialogas, nors ir nespontaniškas, pvz., „Solisto Šilgalio pokalbis su korespondentu“. Tekstynė iš viso yra 39 įrašai, atitinkantys šiuos kriterijus. Pokalbių laidos tekstynė suskirstytos į tris požanrius: pokalbius-interviu (vedėjas kalbasi su vienu žmogumi, ppr. apie jį patį), debatų laidas (dalyvauja keli ekspertai, ppr. pokalbio tema yra skirta visuomeniniams, politiniams klausimams), pokalbių šou (dalyvauja keli svečiai, ekspertai, įžymybės ar paprasti žmonės, studijoje taip pat dažnai yra publika, laida gali būti skiriama įvairioms temoms).

3.2. Persidengimų ir pertraukimų skaičiaus kaita

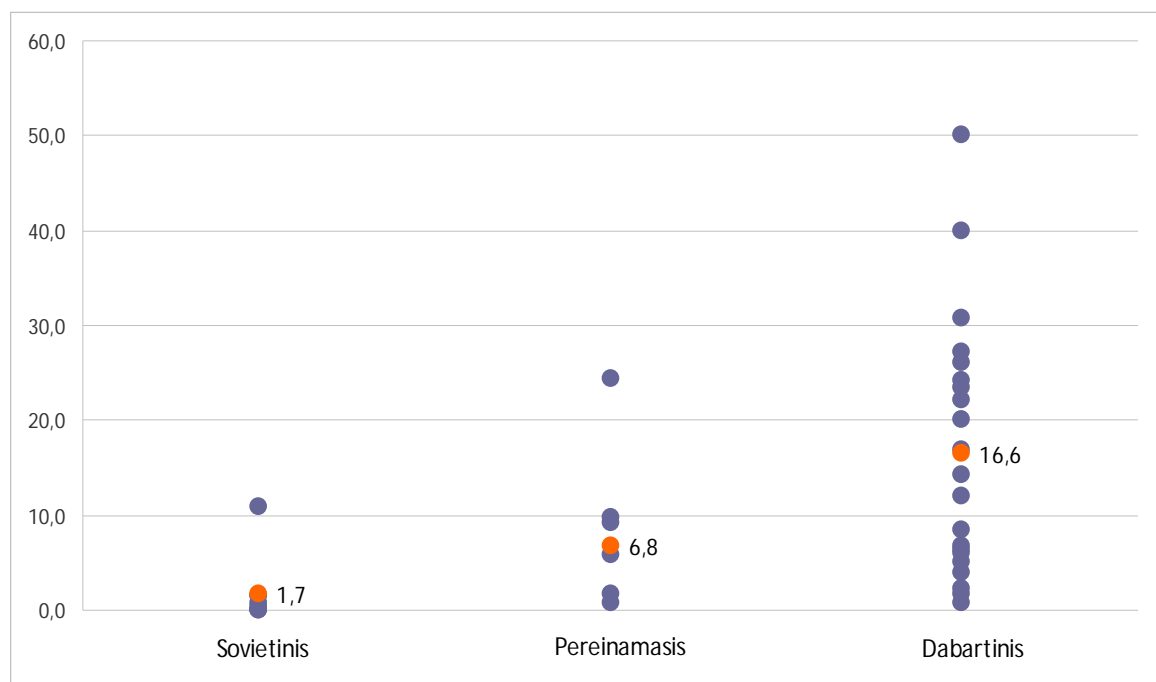
Kiekybinės analizės tikslas – palyginti persidengimų ir pertraukimų skaičių skirtingais laikotarpiais⁴. Čia skaičiuojami visi kalbėjimo vienu metu epizodai, neatskiriant persidengimo ir pertraukimo; pateikiami normalizuoti dažniai, t. y. persidengimų skaičius tūkstančiui žodžių (toliau straipsnyje, jei nenurodyta kitaip, nurodomi skaičiai reiškia normalizuotą dažnį). Persidengimų skaičiaus kaita pateikiama 1 pav. Persidengimų skaičiaus vidurkiai atitinkamais laikotarpiais yra 1,7 – 6,8 – 16,6⁵. Atitinkamos laikotarpių medianos (vidurinės reikšmės, mažiau priklausomos nuo

⁴ Analizė atlikta CHILDES projekto CLAN programa, statistiniai testai atlikti naudojantis SPSS.

⁵ Statistinio reikšmingumo testas (Stjudento t kriterijus), apskaičiuotas kintamuoju laikant atskirų laidų persidengimų skaičių tūkstančiui žodžių, rodo, kad statistiškai reikšmingai skiriasi sovietinis laikotarpis nuo dabartinio laikotarpio, o pereinamojo laikotarpio skirtumas nuo kitų dviejų nėra statistiškai reikšmingas. Tačiau pastebėtina, kad šių laikotarpių vidurkių skirtumai yra dideli, todėl nepakankamą statistinį reikšmingumą greičiausiai lemia mažas sovietinio ir pereinamojo laikotarpio atvejų (įrašų) skaičius.

Nevinskaitė, L. „O kodėl Jūs mane pertraukinėjate?“ Persidengimų bei pertraukimų kaita pokalbių laidose 1960–2011 metais. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 265–291, www.taikomojikalbotyra.lt

išsiskiriančių reikšmių) iš esmės nesiskiria nuo vidurkio: 0,4 – 7,45 – 14,3, tik sovietinio laikotarpio mediana yra sąlyginai mažesnė, tai lemia didelis laidų su nuliniu persidengimų skaičiumi kiekis.

1 pav. Persidengimų skaičiaus tūkstančiui žodžių kaita pagal laikotarpius. Oranžiniai taškai rodo vidurkį tuo laikotarpiu

Iš diagramos galima daryti dvi išvadas. Pirma, persidengimų nuosekliai daugėjo su kiekvienu nauju laikotarpiu – smarkiai padidėjo vidurkis ir vidurinė reikšmė, taip pat persidengimų skaičius laidose su daugiausia persidengimų (išsiskiriantys viršutiniai taškai). Antra, diagrama vaizdžiai rodo, kad, didėjant vidutiniam persidengimų skaičiui, naujuose laikotarpiuose liko ir laidų su mažu jų skaičiumi. Net dabartiniu laikotarpiu, kuriame kai kurios laidos pasižymi itin dideliu persidengimų skaičiumi, yra laidų, kuriose kalbama beveik be persidengimų. Vadinasi, kaita yra susijusi su didėjančia laidų įvairove. Galima sakyti, kad kaita vyksta „kaupimo“ principu – naujas laikotarpis perima ankstesniojo bruožus ir įgyja naujų. Kaip matysime toliau, šis dėsniumas išryškėja ir analizuojant pertraukimų ir persidengimų funkcijas. Toliau pristatoma kokybinė persidengimų ir pertraukimų funkcijų analizė skirtingais laikotarpiais. Jos nagrinėjamos remiantis daugiausia persidengimų turinčių laidų pavyzdžiais, remiantis prielaida, kad jose turėtų būti didžiausia persidengimų ir pertraukimų funkcijų įvairovė.

Nevinskaitė, L. „O kodėl Jūs mane pertraukinėjate?“ Persidengimų bei pertraukimų kaita pokalbių laidose 1960–2011 metais. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 265–291, www.taikomojikalbotyra.lt

3.3. Persidengimai ir pertraukimai sovietiniame radijuje ir televizijoje

Sovietinio laikotarpio laidose mažiausia persidengimų. Visų pirma, tai yra susiję su mažesniu sovietinės televizijos ir radijo dialogiškumu ne tik visos radijo ar televizijos programos, bet ir pavienių laidų lygmeniu. Tos laidos, kuriose nėra nė vieno arba yra po vieną atsitiktinį persidengimą, labai primena parengtą rašytinį tekstą, kai laidos vedėjas ar pokalbį vedantis korespondentas užduoda greičiausiai iš anksto paruoštus klausimus, o pašnekovas pateikia ilgus atsakymus į juos; per 10 min. ar net 20 min. laidą pašnekovai vaidmenimis gali pasikeisti vos kelis kartus.

Anksčiausios „tikros“, t. y. spontaniškos, pokalbių laidos tekstyne yra 1977 m. „TV forumo“ laidos, priskirtinos debatų formatui. „TV Forumas“ Lietuvos televizijoje buvo rodoma nuo 1974 m. (Štikelis 1983) iki 9 dešimtmečio pabaigos. Laida turėjo nuolatinį formatą: laidoje dalyvaudavo prie pailgo stalo susėdę kurios nors srities organizacijų atstovai; iš pradžių vykdavo vedėjo vedamas pokalbis apie tą sritį, vėliau laidos dalyviai atsakydavo į žiūrovų telefonu pateiktus klausimus, kuriuos gaudavo užrašytus ant lapelių. Daugelis laidos temų buvo gana praktiškos: buitinis aptarnavimas, kelių tiesimas ir pan., dalyviams užduodami labai konkretūs klausimai, pvz., kada bus nutiestas toks ir toks kelias, nors dalis temų skiriama ir kultūrai ar visuomeniniams klausimams⁶. Į tekstyną įtraukti Lietuvos centriniam valstybiniame archyve rasti dviejų laidų garso įrašai: vienoje iš jų dalyvauja penki Archyvų valdybos ir Centrinio valstybinio archyvo padalinių vadovai, kitoje – šeši Valstybinio operos ir baleto teatro padalinių vadovai, abi laidas veda tas pats vedėjas.

Valstybiniam archyvui skirta laida labiau ideologinė (daugiausia pasakojama apie tai, kaip archyvuose atspindima revoliucijos istorija), lėtesnė (rečiau keičiasi kalbėtojai), taip pat sulaukusi mažiau klausimų iš žiūrovų. Laida su Operos atstovais atrodo įdomesnė, nes joje aptariami teatro repertuaro ir pan. klausimai, joje vykstantis pokalbis gerokai gyvesnis. „TV forume“ su Operos teatro atstovais yra daugiausia persidengimų iš viso sovietinio laikotarpio (10,8), o laidoje su archyvų atstovais persidengimų 7 kartus mažiau (1,5). Šių dviejų tos pačios laidos įrašų skirtumai rodo, kad dialogo gyvumas, kartu ir persidengimų kiekis priklauso ne tik nuo laidos žanro ir formato, bet ir nuo temos bei konkrečių joje dalyvaujančių žmonių. Iš įrašo girdėti, kad Archyvų atstovai kalba lėčiau ir santūriau, galbūt įpareigoti savo užimamų pozicijų ir temos. Operos teatro

⁶ Apie laidą daugiau informacijos rasta savaitraštyje „Kalba Vilnius“, kuriame po kiekvienos ar beveik kiekvienos laidos buvo spausdinamos laidos santraukos klausimų-atsakymų forma.

Nevinskaitė, L. „O kodėl Jūs mane pertraukinėjate?“ Persidengimų bei pertraukimų kaita pokalbių laidose 1960–2011 metais. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 265–291, www.taikomojikalbotyra.lt

atstovai, ypač Virgilijus Noreika, pristatytas kaip Tarybų Sąjungos liaudies artistas, laidoje jaučiasi gerokai laisviau. Jis daugiausiai šneka iš visos laidos dalyvių (jis vienas užima 45 proc. eterio laiko, skaičiuojant pagal pasakytą žodžių skaičių), kalbėjime girdėti natūralus susidomėjimas savo pasakojamais dalykais, jis daugiausia ir persidengia iš laidos svečių (vedėjas – 26 persidengimai, Noreika – 20 persidengimų, kiti ekspertai – 7, 5, 2). Galima manyti, kad toks sąlyginis laisvumas susijęs ne tik su asmenybe, bet ir jo statusu, dėl kurio jam „leidžiama daugiau“⁷.

Laidoje įvykę persidengimai bei pertraukimai priskirtini neutraliems arba į santykius orientuotiems. Jie atsiranda dėl atpažinimo (jau atpažinus, kas sakoma, toliau kalbama nesulaukus formalios pasakymo pabaigos), informacijos tikslinimo (vedėjas užduoda patikslinančius klausimus; taip pat ekspertai įsiterpia su patikslinimu), įsiterpimų pasiūlant formuluotę, pratęsiant ankstesnio kalbėtojo mintį. Taip pat yra pokalbio patvirtinimo ženklų. Pasitaiko pora epizodų, kai iš karto vienas po kito įvyksta keli persidengimai. Operai skirtoje laidoje yra keli atvejai, kuriuos formaliai būtų galima traktuoti kaip pertraukimus, bet jie taip pat atlieka bendradarbiavimo funkcijas (įsiterpiama su informacijos patikslinimu) arba yra atsiradę dėl neutralių priešasčių, laidos vedėjui norint suvaldyti laidos laiką, aptarti kiek įmanoma daugiau žiūrovų atsiųstų klausimų, ir laidos dalyviai į juos nesureagoja kaip į pertraukimus.

Pastebėtina, kad nei šioje laidoje, nei visose kitose sovietinio laikotarpio laidose nėra nė vieno į galią orientuoto persidengimo ar pertraukimo – nėra varžomasi dėl žodžio, nė vienam kalbėtojui nereikia apginti savo teisės į žodį, nėra pertraukimų dėl prieštaravimo ar kritikos. Nors gali būti užduodami patikslinantys klausimai, jais nekeičiama pokalbio kryptis, neprieštaraujama pašnekovui. Tokia tendencija nėra atsitiktinė – Sovietų Sąjungoje tam tikra kritika buvo leidžiama, tačiau ji negalėjo būti esminė (plg. Vaiseta 2014). Klausant tekstyne esančias laidas ir skaitant „TV forumo“ santraukas „Kalba Vilniuje“, krinta į akis, kad visi pašnekovams užduodami klausimai yra informacinio pobūdžio, iš esmės nekritikuojantys pačios sistemos. Galima matyti, kad ši aplinkybė yra vienas iš veiksnių, lemiančių veikiau parodomąją diskusijos pobūdį ir didesnę dialogo formalumą, kuris, savo ruožtu, lemia mažesnę persidengimų ir pertraukimų skaičių. Kaip matysime vėliau, dabartinėje žiniasklaidoje pertraukimai yra viena iš konfrontacijos ir ginčo priemonių.

⁷ Plg.: Jankauskienė, Gailutė. Radijo istorija: V. Petkevičiui būdavo leidžiama kritikuoti valdžią, S. Gedai – ne. Pokalbis su Petru Bražėnu. www.lrt.lt, 2016-05-20.

Nevinskaitė, L. „O kodėl Jūs mane pertraukinėjate?“ Persidengimų bei pertraukimų kaita pokalbių laidose 1960–2011 metais. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 265–291, www.taikomojikalbotyra.lt

Ribotas persidengimų ir pertraukimų funkcijas patvirtina ir epizodai, kai metadiskursiniais komentarais išreiškiamas laidos dalyvių požiūris į galimą ar įvykusį pertraukimą. Viename laidos epizode Noreika atsiprašydamas pertraukia vedėją ir neleidžia jam užduoti kito žiūrovo klausimo, nes nori pabaigti dėstomą mintį. Kitame epizode pastebėta situacija, kai laidos vedėjas pasinaudoja atsiradusia pauze ir nori užduoti kitą klausimą, tačiau laidos dalyviui tęsiant mintį, atsiprašo nenorėjęs pertraukti ir leidžia jam kalbėti toliau⁸ (žr. 1 pavyzdį):

(1) „TV forumas“, 1977

Ekspertas: *kad mes norėjom sukurt teatro repertuarą, į kuri galima būtų kviest gastrolierius ir kol kas jūs patys, kaip žiūrovai žino iš mūsų af afišų, mums sekasi, mūsų teatre dainavo, taip sakant, eilė žymių, tarptautiniu mastu žymių dainininkų*

%com: [P]

Vedėjas: *naudojan[tis*

Ekspertas: *[dėl*

Vedėjas: *prašau prašau prašau, gal aš nutraukiau Jus*

Ekspertas: *teatro (.) lygio kėlimas beo be abejonės yra labai sudėtingas momentas (kalba toliau)*

Formaliai šį epizodą galima traktuoti kaip vadinamąjį „tylųjį pertraukimą“ (Roger, Bull, Smith 1988: 28), nes vedėjas įsiterpia pauzės metu. Tačiau žiniasklaidoje tokias situacijas būtų tiksliau traktuoti kaip vedėjo atliekamą „užpildymo“ darbą – vedėjo vaidmuo yra sekti, kad eteryje nebūtų ilgesnių pauzių. Tai, kad vedėjas nekalba toliau, bet iš karto atsiprašo ir sugrąžina žodį pašnekovui, galima sieti su minėtu pašnekovo autoritetu (ekspertas pavyzdyje yra tas pats Noreika). Kita vertus, kaip matysime vėliau, toks atsiprašymas būtų gerokai mažiau tikėtinas dabartinėse laidose, net kai jose dalyvauja autoritetą turintys pašnekovai. Be to, tekstyne turimose sovietinio laikotarpio laidose pasitaikė dar keli atsiprašymo epizodai, kuriuose vedėjas atsiprašo, nors iš tikrųjų pašnekovo nepertraukė. Pvz., vienoje laidoje herojė – pagrindinėje komunistų veikloje dalyvavusi mokytoja – ilgai pasakoja apie gyvenimą prie „buržuazinės“ valdžios, suėmimus ir pan. Korespondentas kartais įsiterpia su patikslinančiais klausimais, porą kartų užduodamas klausimą atsiprašo, net ir tokiu atveju, kai net nepersidengė su pašnekove, bet tiesiog įsiterpė į jos monologišką pasakojimą (žr. 2 pavyzdį):

(2) „Interviu su mokytoja Stase Politikiene“, 1976

Vedėjas: *aš vėl atsiveždavau šiek tiek knygų; po mėnesio vėl policija atvykdavo ir vėl susirinkdavo visas knygas iš skaityklų*

Herojė: *atsiprašau, kokias knygas Jūs atsiveždavot?*

⁸ Pavyzdžiuose naudojamos pokalbio struktūros koduotės: [– persidengimo (kalbėjimo vienu metu) pradžia, (.) – trumpa pauzė, [P] – ilgesnė pauzė, %com – komentaras, xxx – neiškus fragmentas.

Nevinskaitė, L. „O kodėl Jūs mane pertraukinėjate?“ Persidengimų bei pertraukimų kaita pokalbių laidose 1960–2011 metais. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 265–291, www.taikomojikalbotyra.lt

3.4. Konkurencijos dėl žodžio pradžia: persidengimai ir pertraukimai pereinamuoju laikotarpiu

Pereinamasis laikotarpis buvo didelių pokyčių televizijoje ir radijuje metas, kai pradėta kalbėti apie daugelį anksčiau nutylimų dalykų, transliuoti nemažai naujų, kitokių negu anksčiau laidų. Tai lėmė ir laidų formos bei diskurso pokyčius.

Pereinamojo laikotarpio pokalbių laidose vidutinis persidengimų ir pertraukimų skaičius yra didesnis negu sovietiniu etapu, bet taip pat smarkiai varijuoja priklausomai nuo laidos. Deja, ir pereinamojo laikotarpio laidų įrašų prieinamumas yra labai ribotas, todėl sunku daryti tvirtus apibendrinimus, bet galima stebėti tam tikras tendencijas. Pastebėtina, kad šiuo laikotarpiu nėra nė vienos laidos, kurioje nebūtų nė vieno persidengimo ar pertraukimo – tai galima sieti su daugumos laidų spontaniškumu, nes šio laikotarpio laidose pašnekovai kalba nesinaudodami iš anksto parengtais tekstais. Vienintelė išimtis yra 1990 m. „Atgimimo banga“, į kurią dalyviai yra atėję su pasiruoštais lapais, nors ir neskaito iš jų visą laiką, ir laidoje yra tik du persidengimai (arba 0,8 persidengimo tūkstančiui žodžių). Taigi pereinamąjį laikotarpį tikrai galime laikyti tarpiniu tarp sovietinio ir dabartinio, nes dabartiniu laikotarpiu nėra nė vienos pokalbių laidos, kurioje būtų persakomas iš anksto parengtas tekstas, o pereinamuoju laikotarpiu yra ir iš anksto parengto, ir visiškai spontaniško kalbėjimo.

Daugiausia persidengimų iš pokalbių laidų (24,4) yra 1988 m. „Veidų“ ciklo laidoje su aktoriumi Henriku Kurausku, priskirtinoje interviu požanriui. Šios laidos atvejis dar kartą rodo, kaip laidos pobūdis priklauso nuo pašnekovo, nes kitose to paties ciklo laidose, vedamose to paties vedėjo, yra gerokai mažiau persidengimų (laidoje su Jonu Jurašu – 1,7, su Algimantu Čekuoliu – 5,8). Pokalbis su Kurausku vyksta aktoriaus namuose prie arbatos puodelių. Vedėjas (Vincentas Aleknavičius, TV meno redakcijos vyriausiasis redaktorius) yra aktyvus laidos dalyvis, jo vaidmuo nėra tik užduoti iš anksto parengtus klausimus – skaičiuojant pasakytas žodžiais, jis užima beveik ketvirtadalį laidos laiko, dažnai įsiterpia į aktoriaus Kurausko kalbėjimą. Vedėjo persidengimų skaičius tūkstančiui žodžių yra 37, o aktoriaus Kurausko – 8 (skaičiuojant absoliučiais skaičiais, jų persidengimų skaičius yra beveik vienodas). Visi persidengimai priskirtini tik bendradarbiavimo funkcijai: baigiama (atspėjama) mintis, pasiūloma formuluotė, kol kitas pašnekovas lyg ir ieško tinkamo žodžio; užduodami pasitikslinantys klausimai; paskubama atsakyti jau supratus klausimą. Yra epizodų, kai abu pašnekovai ilgesnį laiką kalba vienas per kitą, bet tai vyksta draugiškai, tarsi kartu kuriant tekstą. Šios laidos išskirtinumas pastebėtas ir refleksijoje apie laidą, išspausdintoje „Kalba

Nevinskaitė, L. „O kodėl Jūs mane pertraukinėjate?“ Persidengimų bei pertraukimų kaita pokalbių laidose 1960–2011 metais. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 265–291, www.taikomojikalbotyra.lt

Vilniuje“ (1998 m. balandžio 1 d.), kurioje akcentuojamas dviejų lygiaverčių asmenybių pokalbis ir vedėjo gebėjimas prakalbinti pašnekovą.

Debatų formato laidoje „Politika“ (1990) dalyvauja prie pailgo stalo susėdę 4 ekspertai ir vedėjas. Diskutuojama apie rusų ir kitų TSRS tautybių gyventojų išvykimą iš Lietuvos. Laidoje yra šiam laikotarpiui vidutinis persidengimų skaičius (9,4). Kai kurios persidengimų funkcijos tokios pačios, kaip ir ankstesnio laikotarpio laidose – neutralios (vedėjas persidengimais ir pertraukimais valdo pokalbį, sugrąžina prie laidos temos), bendradarbiavimas (vedėjas ar kiti ekspertai įsiterpia su pasiūloma formuluote, paantrina dėstomą mintį). Laidoje yra vienas epizodas iš kelių iš eilės persidengimų, kai keli pašnekovai kalba vienu metu, bet prisidėdami prie tos pačios minties vystymo, o tai irgi priskirtina bendradarbiavimo funkcijai. Tačiau šioje laidoje yra ir naujų persidengimo funkcijų, kurių nebuvo sovietinio laikotarpio tokio formato laidose – įsiterpiančios lengvai paprieštaraujama kito pašnekovo pasakytai minčiai, persidengimu iš kitų perimamas žodis, kas galėtų būti priskiriama konkurencinei funkcijai. Persidengimas taip pat įvyksta dėl to, kad kalbėtojas prašo žodžio, bet nelaukia (nepadarė pauzės), kol vedėjas žodį suteiks, todėl vedėjo žodžio suteikimo veiksmas jau įsiterpia į prasidėjusią eksperto kalbą:

(3) „*Politika*“, 1990

Vedėjas: *jeigu galima prisijungti*

Ekspertas: *prašau*

Vedėjas: *[čia ir aš sutinku, kad tai iš tikrųjų yra valstybinė politika; tik aš nenorėčiau vienareikšmiškai jos taip vertinti (kalba toliau)]*

Tačiau apskritai pertraukimų šiuo laikotarpiu vis dar palyginti nedaug. Tai, kad jie nėra norma, rodo ne tik žodžio pasiprašymas (t. y. ne tiesiog pradėdama kalbėti, bet pridėdama ir metakalbinę informaciją – „jeigu galima prisijungti“), bet ir atsiprašymai dėl pertraukimo jau perėmus žodį, kurių pasitaikė analizuotoje 1990 m. „Politikos“ laidoje: „prie ko aš ir norėjau, atsiprašau, prieit [...]“; „taip; na aš atsiprašau, kad pertraukiau“.

3.5. Konfrontacija, pramoga ir reklama: persidengimai ir pertraukimai dabartiniu laikotarpiu

Dabartiniu laikotarpiu visuomeninį radiją ir televiziją papildė ir reitinguose ima dominuoti komerciniai radijo ir televizijos kanalai. Labai padidėjo laidų formatų įvairovė, ankstesnių laikotarpių pokalbių laidų požanrius – interviu ir debatus – papildė pokalbių šou, kuriuos nuo debatų skiria ne tik dažnai laisvesnė, mažiau formali atmosfera, bet ir studijoje dalyvaujantys žiūrovai, kuriems gali būti suteikiamas žodis. Prie pokalbių šou priskiriami ir šiuo metu paplitę

Nevinskaitė, L. „O kodėl Jūs mane pertraukinėjate?“ Persidengimų bei pertraukimų kaita pokalbių laidose 1960–2011 metais. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 265–291, www.taikomojikalbotyra.lt

šokių ar dainų konkursai, nes juose didelę laiko bei auditorijos dėmesio dalį sudaro žiuri ir dalyvių kalbėjimas.

Labiausiai į ankstesnių laikotarpių laidas panašios interviu požanrio laidos („Atvirai su žvaigžde“, „Būtovės slėpiniai“, „Tūkstantmečio pokalbiai“, „Dalia Kutraitė kalbina“) – jose yra mažesnis persidengimų skaičius (daugiausia 1994 m. „Būtovės slėpiniuose“ – 16,8, mažiausiai 1998 m. „Kutraitė kalbina (Kurtinaiti)“ – 0,7), persidengimai ir pertraukimai naudojami tais pačiais, daugiausia bendradarbiavimo, tikslais kaip ir ankstesniais laikotarpiais. Kitų požanrių laidose taip pat galima rasti anksčiau minėtas funkcijas (neutralus naudojimas, bendradarbiavimas, žodžio perėmimas), tačiau šiuo laikotarpiu matyti ir nemažai naujų persidengimų ir pertraukimų bruožų ir funkcijų, iš kurių ryškiausia – į galią orientuoti pertraukimai.

Į galią orientuotus pertraukimus gerai iliustruoja pora laidų su dideliu persidengimų skaičiumi: 2010 m. „Šamokslo teorija“ (vedėjas Arnas Klivečka), 39,9 persidengimai tūkst. žodžių (daugiausia iš debatų formato laidų) ir 2004 m. „Korida“ (vedėja Rūta Grinevičiūtė), 23,4 persidengimai tūkst. žodžių. „Šamokslo teorijoje“ dalyvauja keturi parlamentarai. Laidos temą galima pavadinti konfrontacine – ji skirta korupcijai skirstant ES lėšas, skirtingų partijų atstovai kaltina vieni kitus. Apskritai laida sudaro įspūdį, kad daug kalbama, net reikiama vienu metu, pasitaiko ir gana ilgų kalbėjimo vienu metu epizodų. Laida „Korida“ skirta stojimui į Europos Sąjungą, joje dalyvauja 6 pašnekovai su skirtingomis nuomonėmis, laidoje taip pat daug nuomonių nesutapimų.

Į galią orientuoti persidengimai ir pertraukimai įvyksta skirtingais tikslais ir įtraukia skirtingus dalyvius. Pirma, pertraukimais vyksta konkurencija dėl žodžio tarp ekspertų. „Šamokslo teorijoje“ kalbėjimo vienu metu skaičių didina „sudėtiniai pertraukimai“, realizuojami tik iš kelinto bandymo (Roger, Bull, Smith 1988: 30), nes dažnai ekspertai nenori atiduoti žodžio, nenutyla bandant įsiterpti kitam. Toks kalbėjimas vienu metu gali tęstis kurį laiką, pokalbiui nenutylant ir neiškrentant nė vienam pašnekovui. Net ir vedėjui nėra lengva pertraukti ekspertus, kad suteiktų žodį kitam ar paskelbtų reklaminę pertrauką – tokiu atveju būtų galima tikėtis, kaip matome ir kitose laidose, kad dalyvis pripažins vedėjo vaidmenį ir jam nusileis, t. y. atiduos žodį, – tačiau „Šamokslo teorijoje“ tuo metu kalbantis laidos dalyvis vis dar nenustoja kalbėti. Todėl vedėjas turi kelis kartus pakartoti kreipinį ar perimti žodį tiesiog garsiau kalbėdamas „ant viršaus“, dar kalbant kuriam nors iš ekspertų. 4 pavyzdyje matyti, kaip vienas iš dalyvių turi nemažai laiko kalbėti vienu metu su kitais, kol iškovoja žodį, suteiktą jam laidos vedėjo – pirmoje ištraukos eilutėje Ekspertui1

Nevinskaitė, L. „O kodėl Jūs mane pertraukinėjate?“ Persidengimų bei pertraukimų kaita pokalbių laidose 1960–2011 metais. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 265–291, www.taikomojikalbotyra.lt

suteikiamas žodis, tačiau jis gali kalbėti kurį laiką nepertraukiamas tik nuo paskutinio ištraukos pasakymo; beje, jam perimti žodį įsiterpimais daugiausia ir trukdo pats vedėjas (žr. 4 pavyzdį):

(4) „*Sąmokslo teorija*“, *Baltijos TV*, 2005

Vedėjas: prašau, [Jurgi.
Ekspertas 1: [na, [aš manau, mes čia per daug
Ekspertas 2: [o dabar, [jeigu galima dar
Vedėjas: [taip taip taip, mes ant vieno asmens
Ekspertas 1: [per daug mes skiriam dėmesį tai ad[vokato
Vedėjas: [asmenybei .
Ekspertas 1: asmenybei, man jis visiškai nerūpi
Vedėjas: bet įdo[mus
Ekspertas 1: [bet [jeigu jau jūs patys sakot
Vedėjas: [bet Jūs eskaluojate, Jurgi, Jūs eskaluojate
Ekspertas 1: [kad pas jus štai tokie žmonės buvo
Ekspertas 2: [ne ne, čia tai tokie tie dalykai daro[mi
Ekspertas 1: [partijos prieky, visiškai atsitiktiniai,
išsireikalavę postų, nesąžiningai besielgiantys, nu tai čia jūsų problema (kalba toliau)

„Koridoje“, kur studijoje dalyvauja ir publika, konkurencija dėl žodžio vyksta ne tik tarp ekspertų, bet ir tarp ekspertų ir žmogaus studijoje. Moteriai iš studijos žodį suteikia laidos vedėja, prinešusi mikrofoną; tačiau tada žodį gavusi moteris kalba gana ilgai ir porą kartų konkuruoja su norinčiais įsiterpti ekspertais. Tokią teisę jai suteikia laidos vedėja, per visą tą laiką stovinti šalia jos su mikrofonu.

Antra, pertraukimais reiškiasi ne tik konkurencija dėl žodžio, bet ir konfrontacija turinio atžvilgiu: „*Sąmokslo teorijoje*“ tiek laidos vedėjas, tiek ekspertai replikuoja su kritiškais klausimais (pvz., klausdami, kokios konkrečios pavardės, kur konkrečiai kažkas parašyta), įsiterpia su reakcijomis į kurį nors stipresnį teiginį. Pertraukimais vystoma tema, nes vedėjas ir ekspertai įveda naujus aspektus, naują informaciją.

Trečia, į galią orientuotas persidengimų ir pertraukimų naudojimas yra itin ryškus vedėjo vaidmenyje. Ankstesniuose laikotarpiuose laidų vedėjai naudojo persidengimus ir pertraukimus dėl bendradarbiavimo arba neutralių priežasčių. „*Sąmokslo teorijoje*“, taip pat „Koridoje“ vedėjai užduoda daug kritiškų tikslinančių klausimų, spaudžia pašnekovus siekdami gauti atsakymus. Vedėjai įsiterpimais ir reguliuoja pokalbį, pakreipia temą. Vedėjų aktyvi, turbūt net politiškai angažuota pozicija („*Sąmokslo teorijoje*“ tai pastebi bei pamini ir laidos svečiai). Toks vedėjo vaidmuo lemia ne tik vedėjams priskirtų persidengimų ar pertraukimų, bet ir bendro jų skaičiaus

Nevinskaitė, L. „O kodėl Jūs mane pertraukinėjate?“ Persidengimų bei pertraukimų kaita pokalbių laidose 1960–2011 metais. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 265–291, www.taikomojikalbotyra.lt

didėjimą, nes pertraukti laidų pašnekovai kalba toliau ar atsako į klausimus, dažnai nelaukdami, kol vedėjas baigs savo pasakymą.

Tokį vedėjo vaidmenį gerai iliustruoja ryškus „Koridos“ vedėjos pertraukimas, kai ji pertraukia pašnekovę (ūkininkų atstovę) ir teiginiu („Europoje gyvensite nedirbdami ir gerai“) pakeičia kalbėjimo kryptį, o ir toliau „gaudo“ pašnekovę („jūs nenorit“?) (žr. 5 pavyzdį).

(5) „Korida“, TV4, 2004

Ekspertė: labai gerai, kabutėse, aišku, tie žmonės, kurie supranta, koks yra sunkus ūkininko darbas, [kurie
Vedėja: [ne nery nerypuokim, mes jau ži[nom
Ekspertė: [taip
Vedėja: jūs gi, jūs dirbot sunkiai, [bet Europoje gyvensite nedirbdami ir gerai
Ekspertė: taip [taip
%com: kažkas studijoje nedrąsiai nusijuokia.
Ekspertė: taip nebus, [mes turim dirbti
Vedėja: [kodėl?
Ekspertė: ki[taip
Vedėja: [o jūs nenorit ?
Ekspertė: labai turim dirbti (kalba toliau)

Šiuos diskurso pokyčius atspindi ir fizinė erdvė: sovietiniu ir pereinamuoju laikotarpiu debatai vyko ekspertams susėdus prie pailgo stalo, čia nagrinėjamos laidose jie yra susėdę pusračiu ar ratu, prieš juos nėra stalo.

Kitoks dominuojantis persidengimų pobūdis 2009 m. debatų pobūdžio LTV laidoje „Teisė žinoti“ (ved. Rita Miliūtė). Nors apskritai ji patenka tarp daugiausia persidengimų ir pertraukimų turinčių laidų (27,1), joje nėra konfrontacijos tarp dalyvių, persidengimai dažniau atlieka bendradarbiavimo funkciją. Nemažai persidengimų atsiranda dėl trumpų dalyvių replikų, taip pat ir humoristinio pobūdžio (žr. 6 pavyzdį).

(6) „Teisė žinoti“, LTV, 2009

Ekspertas 1: jiniai paprasčiausiai neskiria pakankamai dėmesio; kiek kiek normalių veidų galima dabar išvysti televizijoje ?
Ekspertas 1: aš nežinau, galbūt šitoj televizijoje galima, bet
Ekspertas 2: šį vakarą keturis
Ekspertas 1: jo, va [xxx
Vedėja: [o aš, palaukit ?
Ekspertas 1: pagaliau keturi protingi žmonės
%com: studijoje visi nusijuokia

Iš šių laidų palyginimo taip pat matyti, kad konfrontacinėse laidose su dideliu persidengimų skaičiumi beveik nėra pokalbio pritarimo ženklų. Tai dėsninga – šiose laidose pašnekovai keičiasi

Nevinskaitė, L. „O kodėl Jūs mane pertraukinėjate?“ Persidengimų bei pertraukimų kaita pokalbių laidose 1960–2011 metais. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 265–291, www.taikomojikalbotyra.lt

vaidmenimis labai dažnai, pasisakymai trumpi, todėl nėra poreikio rodyti pritarimą. Formalesnėse laidose, kaip ir „Teisėje žinoti“, tokio tipo persidengimai yra santykinai dažnesni.

Kitokia dominuojanti pertraukimų naudojimo funkcija pastebima „privačių“ temų pokalbių laidoje „Nomeda“ (vedėja Nomeda Marčėnaitė). Laida skirta smurtui šeimoje aptarti, laidoje dalyvauja smurtą patyrusios moterys. Vedėja užduoda labai daug patikslinančių, pokalbį plėtojančių klausimų, kai kurie iš jų yra perėjimui tinkamose vietose, kai kuriuos pokalbio sekos atžvilgiu galima traktuoti kaip pertraukimus. Aptartose laidose visuomeninėmis temomis vedėjo vaidmuo buvo kritiškas, dominuojantis, „Veiduose“ vedėjas buvo lygiavertis pašnekovas, o „Nomedoje“ vedėjo vaidmuo yra vedantis, bet kartu ir ne lygiaverčio pašnekovo, nes be vedėjos žmogus sunkiau kalbėtų, pokalbis turbūt būtų labai lėtas. Atitinkamai pašnekovų (kalbinama ir pora vyriškių) persidengimai atsiranda dėl to, kad jie pradeda atsakinėti greičiau, jau supratę klausimą, arba tęsia kalbėjimą beveik nesustodami, nors į jų kalbą įsiterpia laidos vedėja (žr. 7 pavyzdį).

(7) „Nomeda“, TV3, 2005

Dalyvė: žinojau, nu kaip, aš gyvenau viena, išsituokus su pirmu vyru; jį man kaip – aš skiriuos su žmona, tu man pantin patinki; [aš pareisiu

Vedėja: [o dėl ko patikėjot (.) [kad jį man skiriasi?

Dalyvė: [nu kaip, aš su pirmu vyru apsi apšvedžiau man buvo aštuoniolika metų, o vyrui buvo dvidešimt penki; išgyvenom septynis metus, irgi taip pat buvo smurtas, buvau mušama, [vaikų neturėjau

Vedėja: [irgi lygiai viskas tas pats?

Dalyvė: tas pats buvo; nu [jau

Vedėja: [kuo vardu dabartinis Jūsų draugas?

Dalyvė: Juozas

Vedėja: Juozas?

Dalyvė: taip

Kai kuriose dabartinio laikotarpio laidose didelį persidengimų skaičių galima sieti su pramogine radijo ir televizijos funkcija. Pramoginėse laidose (peržvelgtos šokių laidos „Šok su manim“ ir „Kviečiu šokti“, komercinio radijo M-1 laidos „Radijo ekranas“ ir „Ryto šou“) persidengimais siekiama kurti lengvą, žaismingą, dinamišką pokalbį (pagal ankstesnę klasifikaciją, tai būtų priskiriama bendradarbiavimo funkcijai, tačiau „bendradarbiavimas“ yra kitokiais tikslais). Čia ilgi epizodai gali būti sudaryti iš trumpų replikų, kai laidų dalyviai – tiek vedėjai, tiek ekspertai ir kiti svečiai šokių laidose – ne pertraukia, bet nuolat persidengia vienas su kitu. Tokių pramoginių persidengimų pobūdį galima iliustruoti radijo laidos ištrauka, kur vyksta greitas iš gana trumpų pasisakymų sudarytas pokalbis su dažniais persidengimais, galima sakyti, „plepėjimas“. Ištrauka yra iš M-1 2011 m. radijo laidos „Radijo ekranas“, kurioje suskaičiuotas didžiausias dabartinio

Nevinskaitė, L. „O kodėl Jūs mane pertraukinėjate?“ Persidengimų bei pertraukimų kaita pokalbių laidose 1960–2011 metais. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 265–291, www.taikomojikalbotyra.lt

laikotarpio persidengimų skaičius – 50 persidengimų tūkstančiui žodžių. Visoje laidoje dialogas ir persidengimai yra panašaus pobūdžio, kaip čia pateiktame 8 pavyzdyje.

(8) „Radijo ekranas“, M-1, 2011

Vedėjas: trisdešimt trys minutės po vienuoliktos; mes tęsiame programą Radijo ekranas; ir eee aš trumpai pasakyčiau taip, kad, mielieji draugai, atėjo metas eee sudėliot visus taškus ant i

Vedėja: taip

Vedėjas: arba [suvest

Vedėja: [ir

Vedėjas: [sąskaitas

Vedėja: [ir paukščiukus ant š

Vedėjas: ir paukščiukus ant š; taip, suvest sąskaitas ir už[braukt

Vedėja: [ir ant č

Vedėjas: ir ant č dar, taip; ir užbraukt eee brūkšnį ties šiais metais, [turbūt taip reikėtų sakyt

Vedėja: [ir brūkšnelius ant ū

ilgosios

%com: vedėja juokiasi

Vedėjas: o tai kodėl nesakai, kad reik uždėt ten tokius lenktus kablelius ant ū nosinės, į nosinės, [ą nosinės ?

Vedėja: [dar aš prie to nepriėjau, dar [pasakysiu

Vedėjas: [ant é taškelių uždėt

Vedėja: reikia taškelius ant é sudėt visus

Vedėjas: tai va; aaa tai, ponია miela, kad jau tokia maniera esat, [pristatykit šios

Vedėja: [mandra kaip gandras

esu

%com: vedėja nusijuokia

Visiškai nauja situacija, kurioje dabartiniu laikotarpiu naudojami pertraukimai – tai pertraukimai dėl reklamos pertraukos (pagal klasifikaciją priskirtina neutralių pertraukimų tipui, nors, vėlgį, su specifine motyvacija). Dėl jos diskusija gali būti nutraukiama net ir ne natūralioje vietoje, tiesiog atėjus laikui. Pvz., analizuotoje 2005 m. „Šamokslo teorijoje“ laidos vedėjas Klivečka vieną kartą tai padaro dar naudodamas eufemizmą („mielieji, dabar truputėlį mes turėsime vis tiek nutraukti, nes eee pagal laiką“), kitą kartą jau tiesiai įvardindamas, kad reikia pertraukti kalbėjimą dėl reklamos; pertraukimas griežtas, be leidimo pabaigti pasakymą (žr. 9 pavyzdį). Pertraukimų dėl reklamos pertraukimų yra ir analizuotose „Koridoje“ bei „Teisėje žinoti“.

(9) „Šamokslo teorija“, BTV, 2005

Vedėjas: mielieji, mes visus pažadus paskelbsime ypati ne nu aš reklamos metu perskaitysim, padiskutuosim ir, jeigu tai yra [rimtas dalykas, mes tikrai pasakysim.

Ekspertas: [taip, aš tik noriu pasakyti, [kad tai yra

Vedėjas: [Viktorai, aš labai atsipra[šau

Ekspertas: [taip

Vedėjas: Šamokslo teorijoje, na, nori nenori, reklama.

Nevinskaitė, L. „O kodėl Jūs mane pertraukinėjate?“ Persidengimų bei pertraukimų kaita pokalbių laidose 1960–2011 metais. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 265–291, www.taikomojikalbotyra.lt

Naujų šio laikotarpio bruožų matyti ir analizuojant pertraukimų metadiskursą. Kaip ankstesniais laikotarpiais, ir dabartiniu laikotarpiu yra atsiprašymų dėl pertraukimo, tačiau, atsižvelgiant į persidengimų skaičiaus padidėjimą, jų yra labai mažai. Keli tikri atsiprašymai, t. y. kai laidos dalyvis ar vedėjas atsiprašo pertraukdamas kitą pašnekovą ar norėdamas įsiterpti, yra „rimtose“ laidose su palyginti nedaug pertraukimų – LTV 2000 m. laidoje „Autodafė“, LTV 1994 m. „Būtovės slėpiniuose“. Analizuotose laidose su daugiausia pertraukimų – 2005 m. „Šamokslo teorijoje“, „Koridoje“, taip pat „Teisėje žinoti“ visi kiti atsiprašymai, po vieną kiekvienoje laidoje, pasigirsta iš vedėjo lūpų, kai reikia nutraukti pokalbį dėl reklamos pertraukos. Vadinasi, šiose laidose pertraukimai yra tarsi norma, ir tik griežtas pokalbio nutraukimas dėl reklamos yra vertas atsiprašymo. Atsiprašymas pertraukiant dėl reklamos pertraukos taip pat yra 2010 m. „Šok su manim“ laidoje.

Įdomu, kad sąlyginai daugiausia atsiprašymų (keturi) vienoje laidoje pasigirsta iš komiško kuriamo personažo – Zitos iš Mažeikių, kurią „Kviečiu šokti“ laidoje vaidina Kristina Kazlauskaitė – lūpų. Jai visai nebūtų būtina atsiprašinėti, nes tai nėra rimta išsamių diskusijų laida, todėl jos atsiprašymą reikėtų traktuoti kaip žaidimą, humoristinę aliuziją į formalaus pokalbio taisykles: „aš labai atsiprašau, žinokit, chebryte, aš negaliu, aš negaliu neįsiterpti, mano nervos nelaiko, nu [...]“.

Naujas metakalbinis šio etapo bruožas – verbalinės priemonės, kuriomis, kitam dalyviui jau persidengiant su kitu ir taip siekiant perimti žodį, bandoma neatiduoti žodžio kitam pašnekovui, taip pat atviras aiškinimasis dėl pertraukimo. Toks epizodas yra „Koridoje“, net keli – „Šamokslo teorijoje“. Kai kurie iš jų yra gana paprasti, mandagūs („minutėlė“, „palaukit minutėlė“, „atsiprašau, dar norėčiau pridurti“), kai kurie atviresni („duokit minutėlę, gal galima atsakyti“, „duokit man pabaigt“), o kraštutiniausias pavyzdys yra iš 2005 m. „Šamokslo teorijos“ (žr. 10 pavyzdį).

(10) „Šamokslo teorija“, BTV, 2005

Ekspertas1: yra atvejų, yra patarėjai, kurie pataria tokiais atvejais

Ekspertas2: [xxx

Ekspertas3: [xxx

Ekspertas1: ir taip toliau, [plius

Ekspertas3: [tai dar kartą įrodo, kad mes [esame vieši ir atviri visiems

Ekspertas1: [a kodėl Jūs mane tiesą sakant
pertraukinėjat, aš rodos to nedariau

Nevinskaitė, L. „O kodėl Jūs mane pertraukinėjate?“ Persidengimų bei pertraukimų kaita pokalbių laidose 1960–2011 metais. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 265–291, www.taikomojikalbotyra.lt

4. Išvados ir diskusija

Kiekybinė persidengimų kaitos 1960–2011 m. analizė rodo, kad persidengimų radijo ir televizijos pokalbių laidose ryškiai padaugėjo su kiekvienu išskirtu laikotarpiu. Tačiau vėlesniuose laikotarpiuose, atsirandant laidų su itin dideliu persidengimų skaičiumi, lieka ir laidų su mažu ar vidutiniu persidengimų skaičiumi, jų pasiskirstymas tolygus. Vadinasi, laidos su daug persidengimų nepakeičia formalesnių laidų, bet didėja laidų šiuo atžvilgiu įvairovė.

Taip pat su kiekvienu etapu radijuje ir televizijoje atsiranda įvairesnių persidengimų ir pertraukimų panaudojimo funkcijų ir situacijų, joms papildant, bet nepakeičiant ankstesnių. Sovietinio laikotarpio laidose identifiikuotos neutralios ir bendradarbiavimo funkcijos, pereinamuoju laikotarpiu atsiranda konkurencinės funkcijos užuomazgos, dabartiniu laikotarpiu persidengimų ir pertraukimų naudojimui būdinga ryški konkurencija ir orientacija į galią, persidengimai ir pertraukimai atspindi komercinį žiniasklaidos pobūdį (pramoginė funkcija, pertraukimai dėl reklamos pertraukos). Taigi persidengimų ir pertraukimų naudojimas susijęs ir su kitokiu laidų dalyvių komunikaciniu elgesiu – aktyvia laidos vedėjų pozicija, laidos svečių elgesiu patiemis perimant žodį. Persidengimų ir pertraukimų kiekis ir pobūdis priklauso nuo žanro, vedėjo asmenybės, taip pat pastebėtas ryšys su kanalo tipu (komercinių televizijų ir radijų laidose persidengimų daugiau).

Persidengimų ir pertraukimų kaitos tendencijas atspindi ir jų metadiskursas. Sovietiniu laikotarpiu atsiprašoma net ir po tokių epizodų, kurie formaliai nebūtų laikomi pertraukimais, pereinamuoju – dėl įvykusių pertraukimų. Nors dabartiniu laikotarpiu yra keli atsiprašymai dėl įvykusių pertraukimų, pagal santykinį persidengimų ir pertraukimų kiekį jų yra mažiau. Tačiau šiuo laikotarpiu atsiranda teisės į žodį gynimo, tiek subtilesnio, tiek atviro. Taigi tarsi pripažįstama konkurencinė aplinka ir teisė į pertraukimą (manoma, kad nebereikia atsiprašinėti dėl pertraukimo), kartu įvyksta ir daugiau pertraukimų „moraliniu“ požiūriu. Taip pat atsiprašoma nutraukiant pokalbį dėl reklamos – taigi, nors pertraukimas vardan diskusijos rečiau laikomas normos pažeidimu, vis tiek vis dar atsiprašoma nutraukiant diskusijos srautą dėl tokių išorinių priežasčių. Nors apskritai metakomentarų yra nedaug ir negalima daryti tvirtų apibendrinimų, pastebėti polinkiai atitinka bendrą persidengimų skaičiaus ir funkcijų kaitos polinkį link persidengimų ir pertraukimų įsitvirtinimo kaip įprasto šiuolaikinės žiniasklaidos bruožo.

Nevinskaitė, L. „O kodėl Jūs mane pertraukinėjate?“ Persidengimų bei pertraukimų kaita pokalbių laidose 1960–2011 metais. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 265–291, www.taikomojikalbotyra.lt

Persidengimų ir pertraukimų kaitą galima sieti su bendresniais žiniasklaidos diskurso pokyčiais bei kitais konversacionalizacijos rodikliais. Pastebima, kad sakininės žiniasklaidos diskursas apskritai darosi dialogiškesnis, rašytiškumą ir monologiškumą keičia žodiškumas ir dialogiškumas (O'Connell, Kowal, Dill 2004). Dialogiškumo ir persidengimų bei pertraukimų ryšį patvirtina ir tekstyno duomenys, kuriais remiantis buvo apskaičiuota koreliacija tarp persidengimų skaičiaus ir vidutinės pasakymų trukmės (laidos žodžių skaičius, padalintas iš pasakymų skaičiaus) kiekvienai laidai. Nustatyta palyginti stipri neigiama koreliacija ($-0,542^9$). Svarbu, kad koreliacija išlieka ir net tampa stipresnė ($-0,663$) net ir skaičiuojant šį ryšį atskirai dabartiniam laikotarpiui. Vadinas, duomenys patvirtina tiesioginį dialogo gyvumo ir persidengimų bei pertraukimų ryšį – kuo laidoje greičiau keičiasi kalbėtojai, t. y. kuo greitesnis dialogas, tuo laidoje yra daugiau persidengimų ir pertraukimų.

Tokius viešojo diskurso pokyčius, vertinant kaitą nuo sovietmečio iki dabar, visų pirma lėmė politiniai viešosios erdvės pokyčiai, kai valstybės interesams pajungtą ideologizuotą viešąją erdvę pakeitė žodžio laisve paremta viešoji erdvė. Pokyčiai susiję ir su pokyčiais radijuje ir televizijoje – visuomeninio monopolio atsisakymu ir komercinio radijo ir televizijos įsigalėjimu, pakeitusiu vyraujančią viešosios komunikacijos pobūdį ne tik Lietuvoje, bet ir Vakarų šalyse (plačiau žr. Nevinskaitė 2013; Pečiulis 2007). Pokyčius vėlyvuosiu dabartiniu laikotarpiu galima aiškinti ir universaliosiomis (Vakarų) žiniasklaidos raidos tendencijomis bei jų sąsajomis su bendresniais sociokultūriniais pokyčiais, nes nustatyti persidengimų ir pertraukimų bei pokalbių laidų diskurso bruožai atspindi anglakalbėje literatūroje nurodomas konversacionalizacijos tendencijas.

Didžiausias tyrimo indėlis į konversacionalizacijos tyrimus yra persidengimų ir pertraukimų kaitos per kelis dešimtmečius analizė, dominuojančių mikro lygmens tyrimų papildymas bendresniu makro lygmeniu. Straipsnis papildoma negausius persidengimų ir pertraukimų istorinės analizės tyrimus užsienio šalyse (pvz., Clayman et al. 2006; Kowal et al. 1997), jo rezultatai patvirtina konversacionalizacijos tendencijas Lietuvoje, remiantis kitais diskurso bruožais anksčiau nustatytas kitų to paties tekstyno medžiagą tyrusių tyrėjų: leksikos neformalėjimą (Tamaševičius 2014), pirmo asmens įvardžių naudojimą (Girčienė 2012). Tolesni tyrimai galėtų būti skiriami kitiems konversacionalizacijos požymiams bei jų tarpusavio ryšiui tirti – diskurso žymikliams, nesklaidumo ženklams, pvz., pasikartojimams ir pertarams, tikrinamiesiems klausimams ir kt. (plg. O'Connell, Kowal, Dill 2004; Kowal et al. 1997).

⁹ Pearson'o koreliacijos koeficientas, $p < 0,001$.

Nevinskaitė, L. „O kodėl Jūs mane pertraukinėjate?“ Persidengimų bei pertraukimų kaita pokalbių laidoje 1960–2011 metais. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 265–291, www.taikomojikalbotyra.lt

Literatūros sąrašas

- Bennett, A. 1981. Interruptions and the interpretation of conversation. *Discourse Processes* 4 (2), 171–188.
- Bull, P., K. Mayer. 1988. Interruptions in political interviews: A study of Margaret Thatcher and Neil Kinnock. *Journal of Language and Social Psychology* 7, 35–45.
- Clayman, S. E., M. N. Elliot, J. Heritage, L. L. McDonald. 2006. Historical trends in questioning presidents, 1953–2000. *Presidential Studies Quarterly* 36 (4), 561–583.
- Coates, J. 1994. No gap, lots of overlap: turn-taking patterns in the talk of women friends. *Researching Language and Literacy in Social Context: A Reader*, D. Graddol, J. Maybin, B. Stierer (eds). Clevedon, UK: Multilingual Matters. 177–192.
- Coe, K., D. Tewksbury, B. J. Bond, K. L. Drogos, R. W. Porter, A. Yahn, Y. Zhang. 2008. Hostile news: Partisan use and perceptions of cable news programming. *Journal of Communication* 58, 201–219.
- Ekström M. 2009. Power and affiliation in presidential press conferences: A study on interruptions, jokes and laughter. *Journal of Language and Politics* 8 (3), 386–415.
- Fairclough, N. 1994. Conversationalization of public discourse and the authority of the consumer. *The Authority of the Consumer*, R. Keat, N. Whiteley, N. Abercrombie (eds). London: Routledge. 253–268.
- Fairclough, N. 1995. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London: Longman.
- Girčienė, J. 2012. Adresato įvardijimo raida. *Žmogus kalbos erdvėje* 7, 613–621.
- Goldberg, J. A. 1990. Interrupting the discourse on interruptions: An analysis in terms of relationally neutral, power- and rapport-oriented acts. *Journal of Pragmatics* 14, 883–903.
- Gregori-Signes C. 2000. The tabloid talkshow as a quasi-conversational type of face-to-face interaction. *Pragmatics* 10 (2), 195–213.
- Holderman, L. B. 2003. Media constructed anti-intellectualism: The portrayal of experts in popular US television talk shows. *New Jersey Journal of Communication* 11 (1), 45–62.
- Hutchby, I. 1992. Confrontation talk: Aspects of 'interruption' in argument sequences on talk radio. *Text* 12 (3), 343–371.
- Irvine, J. T. 1979. Formality and informality in communicative events. *American Anthropologist* 81 (4), 773–790.
- James, D., S. Clarke 1993. Women, men, and interruptions. *Gender and Conversational Interaction*, D. Tannen (ed.). New York: Oxford University Press. 231–280.
- Kowal, S., D. C. O'Connell, K. Forbush, M. Higgins, L. Clarke, K. D'Anna. 1997. Interplay of literacy and orality in inaugural rhetoric. *Journal of Psycholinguistic Research* 26 (1), 1–31.
- Livingstone, S., P. Lunt. 2001. *Talk on Television. Audience Participation and Public Debate*. London: Routledge.
- Masaitienė, D. 2004. Gender differences in spoken interaction: a contrastive study of English and Lithuanian. *Socialiniai mokslai* 43 (1), 93–100.
- Murray, S. O. 1985. Toward a model of members' methods for recognizing interruptions. *Language in Society* 14, 31–40.

- Nevinskaitė, L. „O kodėl Jūs mane pertraukinėjate?“ Persidengimų bei pertraukimų kaita pokalbių laidose 1960–2011 metais. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 265–291, www.taikomojikalbotyra.lt
- Nevinskaitė, L. 2013. Retrospektyvus Lietuvos sakininės žiniasklaidos tekstynas: rengimo metodologija ir patirtis. *Taikomoji kalbotyra* 2. www.taikomojikalbotyra.lt
- O’Connell, D. C., S. Kowal, E. D. J. Dill III. 2004. Dialogicality in TV news interviews. *Journal of Pragmatics* 36, 185–205.
- Patrona, M. 2006a. Constructing the expert as a public speaker: face considerations on floor-claiming in Greek television discussion programs. *Journal of Pragmatics* 38, 2124–2143.
- Patrona, M. 2006b. Conversationalization and media empowerment in Greek television discussion programs. *Discourse and Society* 17 (1), 5–27.
- Roger, D., P. Bull, S. Smith. 1988. The development of a comprehensive system for classifying interruptions. *Journal of Language and Social Psychology* 7 (1), 27–34.
- Sacks, H., E. A. Schegloff, G. Jefferson. 1974. A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language* 50 (4), 696–735.
- Schegloff, E. A. 1987. Between micro and macro: contexts and other connections. *The Micro-Macro Link*, J. Alexander et al. (eds.). Berkley: University of California Press. 207–234.
- Schegloff, E. A. 2000. Overlapping talk and the organization of turn-taking for conversation. *Language in Society* 29, 1–63.
- Schegloff, E. A. 2006. Accounts of conduct in interaction: interruption, overlap, and turn-taking. *Handbook of Sociological Theory*, H. J. Turner (ed.). New York: Springer. 287–321.
- Sidnell, J. 2010. *Conversation Analysis: An Introduction*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Štikelis, S. 1983. *Radijas ir televizija: informacinis žinybas*. Vilnius: Lietuvos TSR valstybinis televizijos ir radijo komitetas, 1983.
- Tamaševičius, G. 2014. Five decades of swearing on air in Lithuania. *Swearing in the Nordic Countries*, M. Rathje (ed.). København: Dansk Sprogævn, 83–98.
- Vaiseta, T. 2014. *Nuobodulio visuomenė: kasdienybė ir ideologija vėlyvuoju sovietmečiu (1964–1984)*. Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai.
- Voltmer, K., K. Brants. 2011. A question of control: journalists and politicians in political broadcast interviews. *Political Communication in Postmodern Democracy: Challenging the Primacy of Politics*, K. Brants, K. Voltmer (eds). 126–145.
- Zimmerman, D., C. West. 1975. Sex roles, interruptions and silences in conversation. *Language and Sex*, B. Thome, N. Henley (eds). Rowley, Mass.: Newbury House. 105–129.

„O kodėl Jūs mane pertraukinėjate?“ Persidengimų bei pertraukimų kaita pokalbių laidose 1960–2011 metais

Laima Nevinskaitė

Santrauka

Straipsnyje analizuojamas vienas iš žiniasklaidos diskurso bruožų, galintis atskleisti konversacionalizacijos tendenciją – kalbėjimo vienu metu atvejai, t. y. kalbos persidengimai ir pertraukimai. Straipsnio objektas yra persidengimai ir pertraukimai pokalbių laidose Lietuvos radijuje ir televizijoje 1960–2011 m. Teoriniu atžvilgiu laikoma, kad persidengimas yra objektyvi

Nevinskaitė, L. „O kodėl Jūs mane pertraukinėjate?“ Persidengimų bei pertraukimų kaita pokalbių laidose 1960–2011 metais. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 265–291, www.taikomojikalbotyra.lt

(girdima) kategorija, o pertraukimas – interpretacinė kategorija, kurią galima analizuoti pokalbio sekos arba pokalbio dalyvių požiūriu, atsižvelgiant į pokalbio dalyvių komentarus apie pertraukimus. Empirinėje straipsnio dalyje, remiantis sakytinės žiniasklaidos tekstyno duomenimis, lyginama persidengimų ir pertraukimų kaita trimis laikotarpiais (sovietiniu, pereinamuoju, dabartiniu).

Kiekybinė persidengimų kaitos analizė rodo, kad persidengimų radijo ir televizijos pokalbių laidose ryškiai padaugėjo su kiekvienu išskirtu laikotarpiu. Kokybinė analizė rodo, kad su kiekvienu etapu taip pat atsirado įvairesnių persidengimų ir pertraukimų funkcijų ir situacijų. Sovietinio laikotarpio laidose identifikuotos neutralios ir bendradarbiavimo funkcijos, pereinamuoju laikotarpiu atsiranda konkurencinės funkcijos užuomazgos, dabartiniu laikotarpiu persidengimams ir pertraukimams būdinga ryški konkurencija ir orientacija į galią, jie atspindi komercinį žiniasklaidos pobūdį (pramoginė funkcija, pertraukimai dėl reklamos pertraukos). Persidengimų ir pertraukimų kaitos tendencijas atspindi ir jų metadiskursas. Dabartiniu laikotarpiu santykinai mažiau atsiprašymų dėl pertraukimo, tačiau daugiau verbalinio teisės į žodį gynimo. Tai rodo, kad pripažįstama konkurencija dėl žodžio ir teisė į pertraukimą. Nustatyti pokyčiai turi būti interpretuojami ne kaip kaita, bet kaip įvairovės didėjimas, nes vėlesniais etapais laidos su dideliu persidengimų skaičiumi bei naujos persidengimų ir pertraukimų funkcijos atsiranda kaip papildomas naujų etapų bruožas, išliekant ir ankstesniam (-iems) etapui (-ams) būdingoms laidoms bei persidengimų ir pertraukimų situacijoms.

Persidengimų ir pertraukimų kaitą galima sieti su bendresniais žiniasklaidos diskurso pokyčiais ir konversacionalizacijos rodikliais, pvz., didesniu dialogiškumu. Tokius viešojo diskurso pokyčius lėmė politiniai viešosios erdvės pokyčiai bei radijo ir televizijos kaita (komercinio radijo ir televizijos įsigalėjimas). Pokyčius vėlyvuoju dabartiniu laikotarpiu galima aiškinti ir universaliomis (Vakarų) žiniasklaidos raidos tendencijomis.

“Why are you interrupting me?” Change of overlaps and interruptions in talk programmes 1960–2011

Laima Nevinskaitė

Summary

The article deals with one of the features of media discourse connected to conversationalization—speaking at the same time, i.e. speech overlaps and interruptions. The article focuses on overlaps

Nevinskaitė, L. „O kodėl Jūs mane pertraukinėjate?“ Persidengimų bei pertraukimų kaita pokalbių laidoje 1960–2011 metais. *Taikomoji kalbotyra* 2016 (8): 265–291, www.taikomojikalbotyra.lt

and interruptions in talk programmes in Lithuanian radio and television in 1960–2011. Theoretically, overlaps are treated as an objective (audible) category, while interruptions are regarded as an interpretative category that can be analysed in terms of the talk sequence analysis or from the perspective of participants on the basis of their comments on interruptions (metadiscourse). In the empirical part of the article, the data of radio and television corpus were used to compare the change of overlaps and interruptions over three periods (Soviet, transitional and present-day).

The quantitative analysis has shown that the number of overlaps increased considerably with every new period. The analysis also reveals an increased variety of situations where overlaps and interruptions occur. In the Soviet period overlaps and interruptions were associated with neutral and collaborative functions; in the transitional period they started to be used as turn-competitive device; in the present-day period, overlaps and interruptions are strongly competition- and power-oriented and also reflect the commercial nature of the media (entertainment function, interruptions for commercial breaks). These trends are also reflected in metadiscourse. In the present-day period there are relatively fewer apologies for interruptions but more verbal defence of one's right to speak. This means that the competition for turn and the right to interrupt is taken as a norm. The identified changes should be interpreted not as a shift, but as an increase of variety, since in later periods programmes with many overlaps and new functions of overlaps and interruptions appear as an additional feature, without making the earlier types of programmes and functions of overlaps and interruptions disappear.

The change of overlaps and interruptions can be associated with more general changes in media discourse, e.g. increased dialogicality. These changes were brought about by political changes in the public sphere, and changes in radio and television (shift to the commercial model of broadcasting). In the late present-day period changes must be also influenced by global (Western) trends of media development.

Keywords: overlaps, interruptions, conversationalization, talk programmes, radio, television.

Įteikta 2016 m. gruodžio mėn.

Paskelbta 2016 m. gruodžio mėn.